ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

GENETIK MODIFIKATSIYALARNING EKOLOGIK XAVFSIZLIGI

Muminov Ilyosbek O‘rinboy o‘g‘li
Namangan Davlat Universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada genetik modifikatsiyalangan organizmlarning (GMO) tabiiy ekotizimlarga ta’siri, ularning tarqalish xavfi, bioxilma-xillikka ta’siri hamda ularni tartibga soluvchi ekologik xavfsizlik choralari muhokama qilinadi. Genetik muhandislik yutuqlari bilan bir qatorda ekologik xavf omillari ham chuqur yoritiladi.

Kalit so‘zlar: GMO, ekologik xavfsizlik, transgen organizmlar, bioxilma-xillik, ekologik monitoring, genetik oqish.

Environmental Safety of Genetic Modifications

Annotation: This article discusses the impact of genetically modified organisms (GMOs) on natural ecosystems, their potential for uncontrolled spread, effects on biodiversity, and the environmental safety measures used to regulate them. Alongside the achievements of genetic engineering, the article also thoroughly addresses associated ecological risk factors.

Keywords: GMO, environmental safety, transgenic organisms, biodiversity, environmental monitoring, genetic leakage.

So‘nggi o‘n yilliklarda biologiya va agrar fanlar sohasida yuz bergan yirik yutuqlardan biri genetik muhandislik asosida yaratilgan **genetik modifikatsiyalangan organizmlar** (GMO) hisoblanadi. Ular yordamida qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining hosildorligi, zararkunandalarga chidamliligi va oziq-ovqat sifati oshirilmoqda.

Biroq, GMOlarning keng tarqalishi ekologik tizimlarda muayyan o‘zgarishlar keltirib chiqarishi mumkin. Jumladan, genetik jihatdan o‘zgartirilgan organizmlarning yovvoyi turlar bilan genetik almashinuvi (genetik oqish), bioxilma-xillikning kamayishi, tuproq mikroflorasiga salbiy ta’siri va ekologik muvozanatning buzilishi ehtimoli mavjud.

Shu sababli, genetik modifikatsiyalarning ekologik xavfsizligi — zamonaviy biologiya, ekologiya va qonunchilik doirasida eng dolzarb muammolardan biri sifatida qaralmoqda.

Mazkur maqola fundamental ilmiy adabiyotlar, xalqaro ekologik standartlar va tadqiqotlar asosida tahliliy-uslubda tayyorlandi. O‘zbekiston va xorijiy davlatlarda GMOlar bilan bog‘liq tajribalar, ekologik monitoring natijalari, transgen organizmlarning biosferaga ko‘rsatgan ta’siri haqida ma’lumotlar tahlil qilindi.

Maqolani yozishda quyidagi metodik yondashuvlar qo‘llanildi:

1. **Komparativ tahlil** – GMOlar bilan bog‘liq ekologik xavflarni an’anaviy seleksiya orqali yaratilgan navlar bilan taqqoslab o‘rganish asosida o‘zgarishlar baholandi.
2. **Ekologik monitoring ma’lumotlari** – AQSh, Braziliya, Hindiston va Yevropa Ittifoqidagi GMO ekin maydonlarida o‘tkazilgan monitoring ma’lumotlari tahlil qilindi.
3. **Statistik umumlashtirish** – yirik ilmiy maqolalarda keltirilgan dalillar asosida genetik oqish, bioxilma-xillikka ta’sir va boshqa omillar sonli ko‘rsatkichlar bilan yoritildi.
4. **Tadqiqotlar solishtirmasi** – O‘zbekiston va boshqa rivojlanayotgan mamlakatlarda GMOga nisbatan yuritilayotgan siyosat, qonunchilik va xavfsizlik me’yorlari qiyoslab tahlil qilindi.

Tadqiqotlar ilmiy maqolalar, ekologik tashkilotlarning hisobotlari, FAO va WHO tomonidan e’lon qilingan tavsiyalar, hamda mahalliy va xalqaro qonunchilik hujjatlari asosida olib borildi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

1. Genetik oqish va yovvoyi turlarga ta’sir

Genetik jihatdan o‘zgartirilgan o‘simliklar o‘z transgenlarini yaqin qarindosh yovvoyi o‘simliklarga o‘tkazishi mumkin. Bu esa tabiiy populyatsiyalarning genetik tarkibini buzib, evolyutsion jarayonlarga aralashadi. Masalan, Braziliyada GMO soya turlarining yovvoyi soya populyatsiyalariga genetik oqishi kuzatilgan.

2. Bioxilma-xillikning kamayishi

GMO ekinlarining keng maydonlarda ekilishi bir xil genotipli o‘simliklarning ustunligiga olib keladi. Bu holat esa, tabiiy ekotizimlar va foydali organizmlar, jumladan, changlatuvchi hasharotlar va tuproq mikroorganizmlari uchun salbiy omilga aylanadi. Monokultura natijasida yovvoyi turlar siqib chiqariladi.

3. Tuproq va suv tizimlariga ta’sir

GMOlar tomonidan ishlab chiqariladigan pestitsidga chidamli oqsillar (masalan, Bt toksin) tuproqda to‘planib, foydali mikroorganizmlar hayot faoliyatiga zarar yetkazishi mumkin. Shuningdek, suv havzalariga oqib tushgan transgen moddalar akvatik hayotga ham xavf tug‘diradi.

4. Ekologik xavfsizlik choralarining dolzarbligi

Ko‘pgina davlatlarda GMOlarning atrof-muhitga chiqarilishidan oldin ekologik monitoring va xavf tahlili o‘tkaziladi. Masalan, Yevropa Ittifoqida har bir GMO uchun individual ekologik baholash tizimi mavjud. O‘zbekistonda ham “Ekologik ekspertiza to‘g‘risida”gi qonun asosida GMO ishlanmalari va ularning ekologik xavfsizligi davlat nazoratida bo‘lishi belgilangan.

Genetik modifikatsiyalarning ekologik xavfsizligini ta’minlash — fan va jamiyat oldidagi strategik vazifadir. Har bir transgen organizmning ekologik xavf darajasi alohida o‘rganilishi, ularning atrof-muhitga ta’siri chuqur monitoring qilinishi zarur.

Kelajakda GMOlarning ijobiy jihatlarini ekologik xavfsizlik bilan uyg‘unlashtirish orqali ularni barqaror qishloq xo‘jaligi va bioxilma-xillikni saqlab qolishga yo‘naltirish mumkin.

Tahlil natijalariga ko‘ra, quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

- **GMOlarning ekologik xavfi mavjud**, ammo bu xavf har doim ham yuqori darajada emas. U organizm turi, atrof-muhit sharoiti, biosferadagi o‘zaro munosabatlar va monitoring darajasiga bog‘liq holda farqlanadi.
- **Genetik oqish** natijasida yovvoyi turlarda ekologik beqarorlik yuzaga kelishi mumkin, ayniqsa, markaziy kelib chiqish mintaqalarida bu xavf yanada yuqori bo‘ladi.
- **Monokultura GMO ekinlar** bioxilma-xillikka tahdid soladi, ayniqsa, changlatuvchi hasharotlar va tuproq hayotiy faolligiga salbiy ta’siri aniq kuzatilgan.
- **Ekologik xavfsizlikni ta’minlash uchun**, har bir yangi GMO mahsuloti bo‘yicha:
  - *Risk tahlili*,
  - *Bioturli monitoring*,
  - *Tajriba maydonlarida sinov* va
  - *Qonunchilik asosida ruxsat berish tartibi* joriy qilinishi zarur.

Shuningdek, **O‘zbekiston sharoitida ham** GMO mahsulotlarining ekilishini yoki importini ruxsat berishdan oldin ekologik ekspertizani majburiy holga keltirish muhim.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

1. Snow, A. A., Andow, D. A. et al. (2005). Genetically engineered organisms and the environment: current status and recommendations. *Ecological Applications*, 15(2), 377–404.

2. Wolfenbarger, L. L., & Phifer, P. R. (2000). The ecological risks and benefits of genetically engineered plants. *Science*, 290(5499), 2088–2093.

3. Greenpeace International. (2019). GMO and the environment: Risks and concerns.

4. Qodirov, B. (2022). Biotexnologiyaning asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti.

5. FAO (2021). Biosafety resource book: Environmental risk assessment and management of GMOs.